

เสภา 3 ชั้น ; CMAEje

ผศ.มานิตา ศรีสาคร
สถาบันราชภัฏเทพสตรี

เสภา หรือ **เสภา** เป็นการละเล่นที่นิยมเล่นทางน้ำ คือลงเรือไปเป็นคณะ อันประกอบด้วยผู้แต่งบท นักร้องทั้งต้นบทและลูกคู่ มีโทน ทับ กรับ ฉิ่ง พร่อมสำหรับ เมื่อไปพบกันก็จะลอยเรือรวมเป็นกลุ่มแล้วเจ้าของวงก็จะคิดบทกลอนให้นักร้องในวงของตนร้องล่านำ เนื้อเรื่องที่นำมาผูกเป็นเชิงเกี่ยวพาราสีบ่าง นำมาจากวรรณคดี เช่น อิเหนา ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี บ้าง หรืออาจตั้งเรื่องขึ้นมาเล่นกัน เช่น แหงหยอย ทอดผ้าป่า ไล่จับ ฯลฯ แต่ละวงก็จะรับบทไปแต่ละคนต่าง ๆ กัน แล้วก็แต่งบทโต้ตอบกันไปตามเรื่องแล้วแต่ไหวพริบปฏิภาณของแต่ละคน เพลงที่ไซ้ร้องนั้นเดิมไซ้ “เพลงพระทอง” ซึ่งเป็นเพลง 3 ชั้น มีทำนองช้า เพื่อผู้แต่งบทจะได้คิดกลอนได้ทันในแต่ละช่วง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปใช้เพลง 2 ชั้น ซึ่งมีจังหวะเร็วปานกลาง ทันใจผู้ฟังและจะเลือกใส่เพลงให้เหมาะกับบรรยากาศของกลอนในตอนนั้น ๆ เช่น บทไหว้ครูไซ้เพลงเทวาประสิทธิ์ บทโกรธไซ้เพลงเขมรเร็ว บทลาไซ้เพลงพม่าเห่ หรือเต่ากินผักกูด

ความสนุกของการเล่นเสภาอยู่ที่การโต้ตอบกันได้ทันท่วงที โดยถ่ายทอดความคิดออกมาเป็นคำกลอนในระยะเวลาจำกัด เวลาวงอื่นร้องก็ต้องคอยฟังและจดไว้ แล้วคิดตามไปว่าจะโต้ตอบอย่างไร พอวงอื่นร้องจบเจ้าของวงก็ต้องบอกกลอนให้นักร้องของตนตั้งตนร้องตอบ ต้องคิดให้ทันคนร้อง เพราะถ้าแต่งแบบขอไปทีบทกลอนที่ออกมาก็จะฟังขัดเขินไม่ไพเราะ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงเล่าเรื่องการเล่นเสภาไว้ในเรื่อง “สนุกน้ำ” ในหนังสือพิมพ์ประมวญวันประจำวันวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2486 ว่า เสภาที่สนุกคือเสภาที่ไม่ได้นัดแนะกันมาก่อน และต้องใช้ความสามารถทั้งความคิดและความเร็วในการบอกเสภากันสุด ๆ

...เสภาจำเป็นต้องเล่นกลอนสดแท้ ๆ ถึงบทใครต้องขึ้นต้นร้องทันที ถ้าชักช้าอยู่แม้เพียง 2-3 นาที ก็ถูกวงอื่นแย่งร้องไปเสียก่อน ประเพณีมีอยู่ว่าถ่วงไหนถูกล้อหรือว่ากล่าวเจ็บแสบไซ้รู้ เมื่อวงที่ร้องนั้นหยุดลงแล้ว วงอื่น ๆ ต้องให้ออกสวงที่ถูกวานั้นร้องก่อน แต่ถ้าไม่รีบขึ้นต้นร้องก็ถูกแย่ง เพราะฉะนั้นผู้ถูกวาจึงต้องขึ้นต้นเร็วที่สุด บางทีคำล้อหรือคำวาเจ็บแสบนั้นออกมาในวรรคสุดท้ายแห่งเสภา เพราะฉะนั้นที่ จะว่าแก๊งไม่มีเวลาตริตรองเลย ความสนุกแก่ผู้เล่นและผู้ฟังอยู่ที่การโต้ตอบกันอย่างว่องไวนั่นเอง การบอกเสภาเช่นที่วานี้ พอแต่งได้วรรคเดียวก็ต้องบอกให้ร้องทันที อีก 7 วรรคต้องแต่งให้ทันร้อง ถ้าไม่ทันก็อ้าย ¹

เสภาจะเริ่มเล่นมาเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน มีแต่ผู้สันนิษฐานว่ามีมาแต่ครั้งกรุงเก่าคือสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่จะระบุว่าในช่วงรัชกาลใดนั้นยังไม่อาจบอกได้แน่ แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991 –2031) ได้ปรากฏขอหามมีให้ “ร้องเรือ” และ “ร้องเพลงเรือ” ในกฎมณเฑียรบาลตอนที่ 15 ² และตอนที่ 20 ³ ซึ่ง เอนก นาวิกมูล ให้ความเห็นไว้ว่า

...ดูจะเป็นลักษณะเพลงเสภามากกว่าเพราะปกติเพลงเรือชาวบ้านไซ้เพียงกรับ ฉิ่ง เท่านั้น ส่วนเสภาต้องประกอบด้วย โทน ทับ กรับ ฉิ่ง พร่อม หรือไม่ว่าอย่างนั้นก็เป็นการเล่นปราชญ์อย่างกว้าง ๆ ไม่ให้พวกคนตรีเข้าไปทำการไม่ควรอยู่ข้างพระราชวัง ⁴

ถ้าข้อสันนิษฐานดังกล่าวเป็นจริง เสพาก็เป็นการละเล่นเก่าแก่มาเกือบห้าร้อยปี แต่ความเป็นมาของเสภาที่ปรากฏหลักฐานชัดเจน คือ บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ ซึ่งทรงอธิบายการเล่นเสภาไว้ดังนี้

ดอกสร้อยสัควาเป็นการเล่นอย่างหนึ่งของผู้ที่มาแต่ครั้งกรุงเก่า เดือน 11 เดือน 12 เวลาฤดูน้ำมาก เป็นเทศกาลทอดกฐินทอดผ้าป่าและเที่ยวทุ่ง ผู้มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่เจ้านายลงมา มักพาบริวารซึ่งเป็นนักร้องทั้งต้นบทและลูกคู่ มีโทน ทับ กรับ ฉิ่ง พร่อมสำรับลง เรือไปเที่ยว บางลำเป็นนักร้องผู้ชาย บางลำเป็นนักร้องผู้หญิง เมื่อไปพบปะชุกกันเป็นการสโมสรมในท้องทุ่ง เจ้าของบทก็คิดบทให้นักร้องวงของตนร้องลำนำผู้กอลอนเป็นทางสังวาสบ้าง เป็นทางเรื่องบ้าง ลำอื่นก็ร้องลำนำโต้ตอบกันไปมา เป็นอย่างมหรสพ สำหรับการสโมสรมของไทยมีมาแต่โบราณดังนี้ ⁵

เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระเจ้าตากสินได้ทรงย้ายราชธานีมาตั้ง ณ กรุงธนบุรีในระหว่าง พ.ศ. 2310 - 2325 ในช่วงระยะเวลา 15 ปี นั้นเป็นระยะแห่งการศึกสงคราม ประชาชนคงไม่แก่ใจจะล่อยเรือเล่นสัควา จึงมิได้ปรากฏหลักฐานในเรื่องการเล่นสัควาเลย จน พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติและโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครใหม่ คือ กรุงเทพมหานครเป็นราชธานี มีการขุดคูคลองใช้สัญจรและเป็นที่พักผ่อนเล่นการละเล่นคือคลองมหรนาค ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 “...คลองมหรนาค เป็นที่สำหรับประชาชนชาวพระนครจะได้ลงเรือไปประชุมเล่นเพลงยาวและสัควาในเทศกาลฤดูน้ำ เหมือนอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา” ⁶ สัควาจึงเริ่มเฟื่องฟูเป็นที่นิยมเล่นกันในหมู่ผู้มีบรรดาศักดิ์ เจ้านาย ข้าราชการผู้ใหญ่มาแต่ครั้งนั้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัตนราชกวีไทย เป็นยุคที่วงวรรณกรรมไทยเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ความนิยมในการเล่นสัควาคงมีมาก สืบเนื่องจากการสร้างสวนขวาในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับการละเล่นหลายชนิด อาทิ แข่งเรือ ไล่เรือ รวมทั้งสัควา โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะประทับ ณ พระตำหนักเก่ง เพื่อ “ทอดพระเนตรละครบ้าง มโหรีบ้าง สัควาดอกสร้อยบ้าง เสียงร้องและเสียงขับ ไพเราะเป็นที่เพลิดเพลินบันเทิงพระราชหฤทัยเนื่อง ๆ” ⁷

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สัควาก็ยังคงเป็นที่นิยมเล่นกันอยู่ สืบเนื่องได้จากกวีที่มีชื่อเสียงในรัชกาลนี้บางท่านมีชื่อเสียงในทางบอกสัควา เช่น คุณพุ่ม ธิดาพระยาราชมนตรี (ภู่) ได้รับสมญาว่า “บุษบาท่าเรือจ้าง” เพราะมีชื่อเสียงทางแต่งกลอนสดและบอกสัควาได้คล่องแคล่วมาก และมีฝีปากคารมคมคายไม่เกรงผู้ใด คุณพุ่มมีชีวิตยืนยาวมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีโอกาสเล่นสัควาถวายหน้าพระที่นั่งเนื่องในโอกาสต่าง ๆ หลายครั้ง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สัควาซบเซาลงไปมากเนื่องจากการเล่นปีพาทย์ได้เข้ามาแทนที่ เพราะมีพระบรมราชานุญาตให้เล่นละครผู้หญิงได้ไม่ห้ามดังแต่ก่อน ผู้มีบรรดาศักดิ์จึงหันมาเล่นปีพาทย์และละครกัน ⁸

การเล่นสัควาได้กลับมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระปิยมหาราชของประชาชนชาวไทย พระองค์ทรงริ่ฟื้นการเล่นนี้ขึ้นมาใหม่ประกอบกับผู้สันทัดในการบอกสัควาเหลืออยู่ในรัชกาลนี้หลายคน โดยแบ่งได้เป็น 2 ยุค ยุคแรกเมื่อปีออก จัตวาศก พ.ศ. 2415 เวลานั้นเสวยราชสมบัติได้ 4 ปี มีการเล่นสัควาหน้าพระที่นั่งถวายหลายครั้ง มีทั้งวงผู้ชายและวงผู้หญิง วงผู้ชายได้แก่ วงทูลกระหม่อม คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์ พระราชอนุชา วงอาลักษณ์ของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ วงหม่อมเจ้าเจริญในกรมขุนราชสีหวิกรม วงตำรวจ คือเจ้ากรมปลัดกรมนายตำรวจ และวงพระองค์เจ้าหรือวงท่าพระ คือ พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ส่วนผู้หญิงมี 4 วง คือ วงหลวง วงสมเด็จกรมพระยาสุดาร์ตนาธิราชประยูร วงพระมหาสงคราม และวงหม่อมเจ้าแบน ส่วนวงช่างเขียนของกรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าเป็นวงผู้หญิง เพราะ-

กรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์ดีคุณแลกรมช่างเขียนผู้หญิง ต่อมาในปีหลัง ๆ วงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์เล็กไป มีเพิ่มขึ้น 2 วง คือวงนายทหารหน้ามีหลวงสิทธิศรสงคราม ข่าหลวงเดิมเป็นนายวง และวงของหลวงพิไชยเสนา ยุคนี้อ่านสักวากันอยู่ 6-7 ปี ก็เงียบไป

ในยุคหลังได้เริ่มเล่นสักวากันใหม่ในงานมหรสพสมโภชพระราชลัญจกร ในโอกาสงานฉลองราชสมบัติครบหมื่นวัน เมื่อ ปีมะแม คือ พ.ศ. 2438 ด้วยมีพระราชดำริจะมีมหรสพแสดงอย่างดั้งเดิมโดยเฉพาะการเล่นสักวาซึ่งทิ้งช่วงจากยุคแรกถึง 20 ปี จึงมีผู้นิยมเป็นอย่างยิ่งที่จะได้มีโอกาสเห็นการละเล่นอย่างนี้อีกครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เล่นสักวาในสวนศิวิลาลัย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2439 สักวารั้งนี้ชักซ้อมมาเล่นได้แค่ 5 วง เป็นวงผู้ชาย 3 วง คือ วงตำรวจ วงทหารมหาดเล็ก และวงมหาดเล็ก วงผู้หญิงมี 2 วง คือ วงเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ และวงท่านผู้หญิงเปลี่ยนภริยาเจ้าพระยาภาสกรวงษ์

สักวาที่ท้องพรหมาสตร์ซึ่งต้นฉบับเดิมเขียนว่าท้องพรหมมาศ⁹ นั้น เป็นสักวาที่เล่นในยุคแรก คือเมื่อปีวอก พ.ศ. 2415 ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสเมืองลพบุรี ซึ่งตามพงศาวดารกล่าวไว้ว่าพระองค์โปรดที่จะเสด็จมาลพบุรีและประทับพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่หลายครั้ง

ทะเลพรหมาสตร์หรือท้องพรหมาสตร์ในปัจจุบันคือบริเวณรอบ ๆ เกาะวัดมณีชลขันธ์ ซึ่งเป็นที่ลุ่ม ในสมัยก่อนนั้นคงมีน้ำอยู่ในระดับสูงไม่ตื้นเขินเช่นปัจจุบัน มีตำนานเล่าว่าเหตุที่มีชื่อนี้เพราะพระราม-แผลงศรชื่อ “ศรพรหมมาศ” มาตกที่บริเวณทุ่งดังกล่าว จึงนำชื่อศรพระรามมาตั้งเป็นชื่อทุ่ง ต่อมาได้กลายเป็นชื่อตำบล¹⁰

สักวาที่มีต้นฉบับครบสมบูรณ์คือสักวาที่เล่นในคืนวันเสาร์ ขึ้นเก้าค่ำ เดือนสิบสอง ปีวอก จัตวา-ศก 1234 ตรงกับ พ.ศ. 2415 และคืนถัดมาคือคืนวันอาทิตย์ ขึ้นสิบค่ำ ส่วนสักวาที่เล่นในคืนวันศุกร์ ขึ้นแปดค่านั้นเป็นสักวาเล่นซ่อนหาซึ่งมีบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่หลายบท แต่น่าเสียดายที่ต้นฉบับไม่สมบูรณ์

สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพประทานคำอธิบายไว้ว่าในครั้งนั้นมีผู้บอกกล่าวทั้งชายและหญิง รวม 8 วง คือ ¹¹

1. วงหลวง เป็นวงผู้หญิง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บ้าง และมีคุณมอญ คุณนุดบอกบ้าง แต่สังเกตจากคำกลอนแล้วทรงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสำนักของคุณพุ่ม
2. วงสมเด็จพระยาสุรรัตนราชประชัง เป็นวงผู้หญิง ทรงคาดว่าคุณพุ่มบอกวงหลวง ผู้บอกกล่าววงนี้น่าจะเป็นคุณนุด
3. วงสมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระจักรพรรดิพงษ์ ผู้บอกกล่าวคือกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ
4. วงกรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์ ในบทจดวางข้างเขียน ทรงเข้าใจว่าน่าจะเป็นวงผู้หญิงอีกวงหนึ่ง เพราะกรมขุนเจริญผลฯ เป็นกรมช่างเขียนผู้หญิง แต่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้บอกบทสักวา
5. วงพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ เป็นวงผู้ชาย ผู้บอกคือเจ้าโคม
6. วงหม่อมเจ้าเจริญ ในกรมขุนราชสีหวิกรม เป็นวงผู้ชายแต่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้บอกกล่าว
7. วงตำรวจ เป็น วงผู้ชายล้วน ผู้บอกคือพระมหามนตรี (หุ่่น)
8. วงพระมหาสงคราม คือ พระยาอาหารบริรักษ์ (ทิน) เป็นวงผู้หญิง ผู้บอกคือหม่อมเจ้าเบน สักวาที่เล่นคั้นนั้นเป็นการเล่นซ่อนหา โดยเริ่มจากคุณพุ่มอ้างรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "...พระนิพนธ์ต้นรับสั่งให้ตั้งบท จัดจำแนกแจกจดตามยศถา ออกพระโอษฐ์โปรดคิดเรื่องปิดตา อยู่โยงท่านจะบัญชาให้ใครเอ๋ย"

วงทูลกระหม่อม คือ วงสมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระจักรพรรดิพงษ์ ก็บอกบทรับสั่งว่าจะเป็นผู้อยู่โยงก่อนในห่วงอื่น ๆ หาที่ซ่อน โดยเริ่มจากวงตำรวจซึ่งหาที่ซ่อนได้เหมาะสมมากคือ ซ่อนที่ที่ประทับ ดังบทสักวา

“สักวาพากันซ่อนที่ล้อมวง รักษาองค์บดินทรบิณฑนาถ
ป็นกระสุนมัดหวายไม้ขวางกา เครื่องศาสตราหอกกระบี่มีทุกคน
แล้วตีฆ้องห้ามมิให้ใครเข้าออก สัญญาบอกกระแตรของกองกาหล
ใครขึ้นตัดหน้าฉานผ่านตำบล โทษไม่พินทุหมายถึงตายเอ๋ย”

ส่วนวงพระมหาสงครามนั้นมุ่งซ่อนในหนองน้ำวนใหญ่จะเข้คุมครอง เช่นเดียวกับวงพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ซึ่งเลือกซ่อนในน้ำใต้กอสวะ สำหรับวงหลวงนั้นหนีไปแอบในห้องทรงบนเรือพระที่นั่ง นอกจากได้ที่ซ่อนที่ดีแล้ว คุณพุ่มยังบอกกล่าวเย้าสมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช หรือทูลกระหม่อมมอญพระราชอนุชาซึ่งอยู่ในวงทูลกระหม่อมว่า “เห็นทูลกระหม่อมพระองค์น้อยเคยต้อยเคาะ ก็นั่งเหนาะเสียไม่ตอบประกอบเรื่อง เห็นจะไม่จับตัวด้วยกลัวเคือง เชิญบาทเบ็องขึ้นนั่งตักแก้วเรียกเอ๋ย” วงทูลกระหม่อมก็บอกกล่าวโต้กลับมาแต่ยังไม่จับวงหลวง กลับมุ่งไปจับวงมหาสงครามที่ซ่อนอยู่ได้น้ำเดือดร้อนต้องให้ชาละวันขวางไว้แล้ววิ่งหนีขึ้นบกรอดไปได้

ส่วนวงช่างเขียนพายเรือไปจอดเทียบวงตำรวจคืออยู่ในเขตที่ประทับ แกรมยังสั่งให้คอยตรวจตราดูแลให้อีกชั้นหนึ่งดังคำกลอนที่ว่า “.....จงระวังให้อยู่เย็นเป็นผู้ตรวจ สั่งตำรวจที่ล้อมวงพระทรงศักดิ์ แม้นใครได้จับมาอย่าเกรงพักตร์ อย่าทลายหักจับส่งจางวางเอ๋ย” เช่นเดียวกับวงหม่อมเจ้าเจริญที่ลัดเลี้ยวมหาอภัยพระบารมีซ่อนอยู่หลังเรือพระที่นั่ง

วงทูลกระหม่อมมุ่งจะจับดวงพระมหาสงครามให้ได้ ดวงพระมหาสงครามก็หนีรอดขึ้นบกไปซ่อนในชัยภูมิที่คุ้นเคยคือในครัว “กระโดดโดนใจลงโองน้ำปลา ให้เสบนูเสบตาพากันหนี แล้ววิ่งวงลงในถังขังวารี ใครจับพี่จะดำนน้ำเอ๋ย”

วงช้างเขียนได้ฟังสัปดาห์ของวงพระมหาสงครามก็เฝ้าเหี่ยวว่าฟังเหมือนกลอนแห่ง แล้วก็รับว่าอีก-
หนึ่งบทเป็นเชิงขอโทษว่าเฝ้าเล่น คือ “อันวิสัยสัปดาห์รักษาชื่อ ท่านอย่าถือเคยเล่นกันกระนั้นแหละ” ทำให้-
วงตำรวจต้องประท้วงว่าขณะนี้วงทูลกระหม่อมกำลังได้จับวงพระมหาสงครามอยู่ วงช้างเขียน “ไม่ควรร้อง-
สองบทประชดประชัน”

เดือดรอนถึงวงหลวงคือคุณพุ่มต้องว่าสัปดาห์ไกลเกลี่ยชวนให้เล่นต่อไป วงทูลกระหม่อมได้ที่จึง
“ตรงเข้าจับคุณสงครามยามกันดาร ถึงเพื่อนบ้านก็ไม่ละแล้วคะเอ๋ย” วงพระมหาสงครามนั้นความโกรธ-
วงช้างเขียนที่ “ทำไว้ตัวเป็นตาครุฐูเสียดหมด ร้องสองบทคล้ายกับบอจอนคองแห่ง” ก็เลย “ยอมให้จับไม่คืน-
เพราะสิ้นแรง ไม่กล่าวแก่งยอมอยู่โยงไม่โกงเอ๋ย”

วงทูลกระหม่อมจึงได้เป็นฝ่ายไปซ่อนบ้าง แต่หาที่ที่ถูกใจไม่ได้ “จึงหมอบเฝ้าอยู่อย่างนี้ดีสบาย
ท่านคุณยายคงช่วยกันสรรพภัย”

คุณยายที่กล่าวถึงก็คือคุณพุ่มนั่นเอง ซึ่งวงพระมหาสงครามก็มาดหมายจะเข้าจับแต่คุณพุ่มนั้น
ใช้ปฏิภาณแก้ไขได้คือ “พอทูลกระหม่อมอ้อมมาแอบนี้ก็แปลบใจ ก็ช่วยได้บั้นพระองค์ส่งไปแทน” ทำให้-
วงพระมหาสงครามสามารถจับวงทูลกระหม่อมได้โดย “เข้าจับบาททูลกระหม่อมจอมสากด อาญาลันเกล้า-
แล้วคราวนี้ ด้วยคุณพุ่มจับสันบั้นพระองค์ ให้ต้องจับไว้ตามตรงอย่าทรงหนี จงโปรดด้วยช่วยอยู่โยงเสียด-
สัปดาห์ที่ กระหม่อมนี้จับได้ถวายเป็นเอ๋ย”

วงทูลกระหม่อมก็ได้กลอนแก้ว่า

“สัปดาห์ฟังไม่ขัดถนัดแน่

มิได้ไปไกลเคียงเรียงพักตรา

ได้ยินเสียงมาสำออยทำออยอิ่ง

ตะปากบับเลื้อนองลงสองสาม

ฉันหมอบแต่อยู่ที่นี้ประสีประสา

เหตุไรมาจับส่งพระสงคราม

เฝ้าอนวิงยามเฝ้าที่เกรงขาม

หนีสงครามวิ่งตะโพงมาโยงเอ๋ย”

แล้วก็ถึงเวลาในการเล่นสัปดาห์จะตอญยุติลง วงสัปดาห์ต่างก็บอกสัปดาห์ลาจากวงละหนึ่งบท เริ่มจาก-
วงคุณพุ่ม

“สักวาฟ้าขาวดาวจะเข้
นางางคัพื้นขึ้นฉ่ำด้วยน้ำค้าง
ทูลลาบาทบทรเศวิเศษโฉม
ด้วยรักใคร่ในพระเดชเจตนา

ดารากรร่อนเร่ทับแหาง
จะสว่างเสียแล้วหนอต้องขอลา
ถึงจากไปใจคงโทมน์สหา
ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติเอย”

วงที่บอกสักวาลาจากได้ซาบซึ้งในคตินั้น คือวงทูลกระหม่อม มีเนื้อความว่า

“สักवादาวก็เคลื่อนดวงเดือนดับ มัวพยับมีดคลุมขุ่มฝน
ดูเหวาสงเสียดองรองระคน สุดจะทนหนาวในใจรัญจน
นิจจาเอยเคยขึ้นทุกคืนค่ำ จะต้องจำแรมโรยยิ่งโหยหวน
เสียดายกลอนสักวาวเวลาจวน ขอลานวลมิ่งสมรไปก่อนเอย”

คตินัดมาคือวันขึ้นสิบค่ำ เดือนสิบสอง เป็นคืนที่สนุกมากเพราะเป็นการเล่นสักวาทอดผ้าป่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวมเล่นสักวาดวยหลายบาท เริ่มต้นด้วยวงคุณพุ่มแจกตัวก่อน ดังนี้

“สักวาอภิวาทบาทบถกช
หม่อมตัวขวัญส้มเป็นสมภาร
กรมช่างตั้งไหว้ที่ทายก
คุณมหาหน้าฉลาดพิณพาทย์มอญ
(ตำรวจคอนเรือโคมแห่ไหมเอย)”

จะจับบทบอกผ้าป่าวิถถาร
เราคิดอ่านแห่กระจาดเหมือนราษฎร
หาตลกมาฉลองร้องครั่งท่อน
คนละครองศ์ประเสริฐเป็นเกิดเอย

จากนั้นวงต่าง ๆ ก็เริ่มบอกสักวาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย คือ วงพระมหาสงคราม ทำหน้าที่จัดหาพิณพาทย์มอญ วงตำรวจทำหน้าที่รักษาความสงบ วงพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์จัดหาละคร วงช่างเขียนซึ่งเป็นวงผู้หญิงจัดแห่กระจาด โดยมีวงหม่อมเจ้าจำเริญจัดหาของรวมทำบุญด้วย ส่วนวงหลวงที่มีคุณมอญเป็นผู้บอกสักวานั้นก็นำส้มพวงมาใส่กระจาดทำบุญด้วย คุณพุ่มจึงได้ไซ้ส้มสองพวงนี้ไปหลังคา-
กุฎี “เห็นส้มสองพวงมีนิกดีใจ ช่วยปามึงตั้งตั้งหลังกะฎี ดูเอาขี้เที่ยงคืนหาตื่นไม่ สุกบุญรีป่าตีเข้าขี้เข้าไป
ช่วยได้ไซ้ของชอบลอบป่าเอย”

วงพระมหาสงครามเริ่มบรรเลงเพลงพิณพาทย์ได้อย่างไพเราะ มีทั้งเสียงปีเสียงระนาดลาดตะโพน
“ป้อดอ้อดอระต้อยเสียงอ้อยอิ่ง ระนาดหรีงรั้วปรอฉิ่งล่อฉับ” ส่วนละครที่วงพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์-
หามาก็เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผนคงเป็นตอนสร้อยฟ้าศรีมาลา เพราะตัวละครที่บรรยายมีดังนี้

“สักวาละครลือชื่อมาเล่น
หนูอินเป็นนารีศรีมาลา
หนูโหมดเป็นขุนแผนแสนฉลาด
แห่ผ้าป่าดงามตามชบวน

หนูแย้มเป็นจมีนไวใจแก้วกล้า
หนูหงษ์เป็นสร้อยฟ้าลาวหนานวล
กับหนูตาดวันทองประคองสงวน
เป็นการส่วนกุศลเพิ่มผลเอย”

วงทูลกระหม่อมที่รับเล่นเป็นสมภารนั้นไม่ยอมรับผ้าป่าเพราะ “แลเห็นส้มพวงใหญ่ใจฮึดฮัด
เป็นอนสบัติหน้ากลับไม่รับเอย”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชนิพนธ์สักวาเพื่อจัดหาของถวายท่าน-
สมภารใหม่ให้ถูกใจ คือ “บุหรี่ปั่งทั้งกัญชាយาแดงด้วย อาเพียนรวยวันนี้ดีหนักหนา จะได้ป่าตีกันกับ-
ท่านดา กับทั้งมาไหวด้วยช่วยสุบเอย”

ท่านดาบนั้นทรงหมายถึงกรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ มาใหม่นั้นคือกรมหมื่นภูเรศธำรงค์ดี ชะรอยของถวายครั้งนี้จะถูกใจเถรสมมากจึงชักผ้าป่าที่มาถวาย แล้วแจกจ่ายผืนกัญชาให้ท่านดาบกับท่านวี แบ่งกันสูบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงบอกสักวาอีก 1 บท บรรยายภาพท่านดาบกับท่านวีหรือมาใหม่-ชวนกันสูบบุหรี่และกัญชาจนหาวนอนเคลิ้มหลับไป

วงทูลกระหม่อมซึ่งรับบทเถรสมนั้นสำนึกถึงความผิดที่ต่ำลงไป “จึงหยิบผืนกัญชาปาลงน้ำให้สิ้นคำของขั้วมั่วหมองศรี แล้วตริกตรองข้อความตามคดี ยายคนนี้จะแกล้งฆ่าขั้วตาเอ๋ย” แต่ไม่สำเร็จเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์สักวาบทใหม่ว่า ทั้งท่านดาบกับมาใหม่นั้น “ช่วยกันรั้งไว้แน่นจนแขนเพลี้ย จับนิ้วเนียนั่งแอกกระแทกลง” เพราะฉะนั้น “อับผืนคงอยู่กับที่ดิบดีเอ๋ย”

วงตำรวจเมื่อขึ้นไปถึงภูจึงได้พบเถรสมพร้อมของกลางคาหนึ่งคาเขา คือ “พอเปิดขึ้นเห็นผืนสิ้นทั้งอับ ตรงเข้าจับอาเพื่อนได้หนักหนา จึงถามเถรสมพลันไม่ทันช้า จะเร่งว่าตามจริงอย่านิ่งเอ๋ย”

วงทูลกระหม่อมซึ่งรับบทเถรสมสมการวัดก็ต้องแก้คดีไปดังนี้

“สักวาแจ้งความไปตามลัทธิ	แต่อยู่วัดเป็นสมภารนานหนักหนา
ยังไม่เคยสูบผืนกัญชา	เพราะผ้าป่าเจ้ากรรมมาทำความ
วงวัดหงษ์เอาที่กัญชาเข้ามาแฝง	มิได้แจ้งว่ามีของที่ต้องห้าม
รูปให้การหมัดจดลวงงดงาม	ดังนี้ตามลัทธิจริงทุกสิ่งเอ๋ย”

แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับทรงพระราชนิพนธ์แย้ง โดยอ้างเรื่องเก่าเมื่อครั้งเสด็จประพาสสิงคโปร์และอินโดนีเซียว่า

“สักวาพวกผ้าป่าสารภาพ	เรียนให้ทราบเรื่องตามเดิมความหลัง
ครั้งเสด็จสิงคโปร์เล่าอยู่เฝ้าวัง	ตั้งกองคลังสูบยาควาตะบึง
เมื่อคราวไปเมืองกัลลั๊กกะตา	ได้สูบยาหลายหนมาจนถึง
ไซ้จะสูบครั้งผ้าป่าอย่าคะเน	ไม่เชื่อจึงสอบถามเนื้อความเอ๋ย”

วงตำรวจจึงต้องสอบสวนทวนคดีให้สมภารสมชี้แจง วงทูลกระหม่อมที่รับบทสมภารสมชี้แจงว่าสูบแต่เพียงบุหรี่ เรื่องสูบผืนกัญชานั้นถูกใส่ความ เมื่อครั้งเสด็จสิงคโปร์นั้นก็เพียงนำกลองมาลอง-สูบกันโดยอ้างว่า “เมื่อเสด็จสิงคโปร์นั้น ได้ชวนกันสูบกลองลองเล่นมั่ง ท่านใหญ่ขวาเล่าก็รู้อยู่เฝ้าวัง จะจริง-จังฉันใดแจ้งใจเอ๋ย” “ท่านใหญ่ขวา” ที่อ้างถึงคือ พระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) เมื่อครั้งยังเป็นพระอินทรเทพวงตำรวจฟังคำให้การแล้วยังเห็นชัดกับของกลางคืออับผืนในมือ “จึงกราบทูลพระกรุณาส่งางาม เห็นลูกلامอีกกระทึกควรสักเอ๋ย” พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยให้สักและลงโทษโดย “ให้ใส่แต่เสื้อเหลืองเครื่อง-กาสา ส่งไปให้อาลักษณ์ช่อมสักวา พระสูบยาเป็นตัวอย่างข้างหน้าเอ๋ย” ซึ่งวงทูลกระหม่อมก็รู้สึก-ยินดีในโทษทัณฑ์ครั้งนี้เพราะ “มาอุดหนุนอยู่ในศิลาหินยาก แสนลำบากไม่มีสุขติดทุกกัก รับเสื้อเหลืองสวมใส่-ด้วยใจรัก นิ่งรองสักวาดังรับสั่งเอ๋ย”

จากนั้นก็ถึงเวลาที่ต้องอำลากัน แต่ละวงก็บอกสักวาจากด้วยสำนวนที่ไพเราะ เริ่มจาก คุณพุ่ม-เช่นเคย ซึ่งน่าจะเป็นกวีที่โปรดปรานและได้สนองพระยุคลบาทด้านงานประพันธ์เพราะสังเกตจากบทที่ว่า “เคยหมอบใกล้ได้ฟังรับสั่งตรัส สารพัดพระสุนทรแสนอ่อนหวาน ขอเป็นข้ากว่าจะถึงซึ่งนิพพาน ได้-โปรดปรานมาแต่เด็กเด็กเด็กเอ๋ย” ส่วนวงตำรวจบอกลาโดยมีเนื้อความกล่าวถึงเมืองลพบุรีไว้หลายวรรค คือ

“สักวามาร้องท่องพรหมาศ แสนเสียดายเพื่อนรักสักวา ขอนารายณ์ฤทธิรงค์พระทรงศักดิ์ เฉลิมภพเมืองลพบุรี	บังคมบาทอธิบดีดินทร์ปี่นำถา จะคลาดคลาร่างกันไปวันนี้ บำรุงรักษาเขตประเทศที่ เชิญอวยศรีสวัสดิ์พิงศ์ทุกวงศ์เอย”
วงสักวาทุกวงต่างก็บอกสักวาลากจากกันและจบลงที่วงหม่อมเจ้าจำเริญ ดังนี้ “สักวาน้อมประนมบังคมบาท เสียดายท่องพรหมาสง่างาม เป็นจนใจไกลละของต้องล่องน้ำ พอเป็นสุขเกษมเปรมปรา	ทูลลาราชาปรมิินทร์ปี่นสยาม ด้วยเป็นยามดีกว่วนจวนเวลา ถวายลำตามตรงชื่อหงษา ขอพระบารมีนั้นกันภัยเอย”

สักวาที่ท่องพรหมาศครั้งนั้นเป็นสักวาที่น่าสนใจ เพราะนำการเล่นซอหนามาเล่นด้วยฝีปากที่มีถ้อยคำคมคาย ไม่ต้องออกแรงร้องหาที่ซอกันจริงๆ แต่ก็ได้รับรสแห่งความตื่นเต้นและสนุกไม่แพ้กัน ยิ่งคืนหลังนั้นเป็นคืนพิเศษด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณร่วมเล่นสักवादด้วยโดยมิได้ถือพระองค์ และยังทรงแสดงถึงความเป็นปฏิภาณกวีและน้ำพระทัยรักในการประพันธ์ อีกทั้งยังแสดงถึงความเป็นนักประชาธิปไตยในทางปฏิบัติ ให้สิทธิเสรีภาพแก่ทุกคนเสมอกัน ดังเช่นการเล่นสักวาทอดผ้าป่าในคืนหลัง เมื่อสมมติว่าจับความผิดของสมภารสมได้ก็เปิดโอกาสให้ชี้แจงแถลงไข และลงโทษเมื่อสอบสวนได้ว่ากระทำผิดจริง

การนำสักวาที่ท่องพรหมาศครั้งนั้นมาเขียนอีกในครั้งนี้มีเหตุ 2 ประการ คือ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสมภพครบ 150 ปี และเพื่อให้ชาวลพบุรีได้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจว่า ครั้งหนึ่งนั้น “สมเด็จพระปิยมหาราช” ของเราชาวไทยได้เสด็จมาประทับ ณ เมืองลพบุรี และได้ทรงร่วมเล่นสักวา ณ ท้องพรหมาศ

เชิงอรรถ

¹ ม.จ. จันทร์จิริยาญ รัชนี้, **นักกลอนบ่อนข้าวแช่**. 2520. หน้า 192.

² กฎมณเฑียรบาล ตอนที่ 15 “แต่ละประตูแสดงรวมถึงสระแก้วไอยการหมื่นโทวาริก ผิดผู้ชายผู้หญิงเจรจาด้วยกันก็ดี นั่งในที่สังคักดี ทอดแหแลตกเบ็ดสู่ม้วนซ่อนนางเรือแลร่องเรือ เป่าขลุ่ยเป่าปี่ตีทับขับรำให้ร้องที่นั่น ไอยการหมื่นโทวาริก ถ้าจับได้โทษ 3 ประการ ประการหนึ่งให้ส่งมหาดไทย ประการหนึ่งให้ส่งองครักษ์ ประการหนึ่งให้ส่งลงหญ้าช้าง”

³ กฎมณเฑียรบาล ตอนที่ 16 “อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤเรือปทุม เรือกูปแลเรือมีศาสตราวุธแลใส่หมวกคลุมหัวนอนมา ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน อนึ่งขเลาะตีต่ากัน ร้องเพลงเรือ เป่าปี่ เป่าขลุ่ย สีซอดีดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับโหมร้องที่นั่น อนึ่งพิริยหมู่แขกขอมลาวพม่าเมงมอญมุลุมแสง จินจามชวานานาประเทศทั้งปวง แลเข้ามาเดินในท้ายสนมก็ดี ทั้งไอยการขุนสนมห้าม ถ้ามิได้ห้ามปราบเกาะกุมเอามาถึงศาลาให้แก่เจ้าน้ำเจ้าท่า แลให้หนานาประเทศไปมาในท้ายสนมได้ โทษเจ้าพนักงานถึงตาย”

⁴ เอนก นาวิกมูล. **เพลงนอกศตวรรษ**. 2521. หน้า 4.

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑุลาภานุภาพ . **ประชุมสังกวเลนถววยในรัชกาลที่ 5**. ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โทพระยาพิบูลย์พิทยาพรรค(ทอง คุปตาสา). 2509. หน้า 1.

⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑุลาภานุภาพ. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1** ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตน์จาตุรนต์. 2478. หน้า 63-64

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑุลาภานุภาพ. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. 2505. หน้า 580-582.

⁸ ซาลี เอี่ยมภะสินธุ์. “บุษบาทำเรือจ้าง” ใน **ราชสำนักสยาม**. 2520. หน้า 103-115.

⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑุลาภานุภาพ. **ประชุมสังกวเลนถววยในรัชกาลที่ 5**. ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โทพระยาพิบูลย์พิทยาพรรค(ทอง คุปตาสา). 2509. หน้า 7.

¹⁰ วิทยาลัยครูเทพสตรี “ภูมินามและนิยายประจำถิ่นจังหวัดลพบุรี” **ลพบุรี**. 2522. หน้า 23.

¹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑุลาภานุภาพ. **ประชุมสังกวเลนถววยในรัชกาลที่ 5**. ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โทพระยาพิบูลย์พิทยาพรรค(ทอง คุปตาสา). 2509. หน้า 2-3.

บรรณานุกรม

- จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ. **นักกลอนบ่อนข้าวแซ่**. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2520.
- ชาติ เอี่ยมกระสุนธุ์. “บุษบาทำเรือจ้าง” ใน **ราชสำนักสยาม**. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น, 2520.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. **ประชุมสักวาเล่นถวายเป็นรัชกาลที่ 5**. ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โทพระยาพิบูลย์พิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509.
- _____ **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.
- _____ **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1** ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตน์จาตุรนต์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478 .
- เทพสตรี, วิทยาลัยครู. “ภูมินามและนิยายประจำถิ่นจังหวัดลพบุรี,” **ลพบุรี**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2522.
- มานิตา ศรีสาคร. “สักวาที่ท้องพระมหาสาร,” ใน **สมบัติไทย**. ที่ระลึกเนื่องในงานสมบัติไทย - ยุงทอง 2522, หน้า 129 - 140. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2522.
- เอนก นาวิกมูล. **เพลงนอกศตวรรษ**. กรุงเทพมหานคร : การเวก, 2521.